

БЕРДИНГЕН АЖЫЛЫМ

КООПЕРАТИВТИН САНДАРГАЙЫНДАН

Моон мурнунда «Шын» солунга Тывага колхоз, совхоз тургузууунун эгелектеринин бирээни, куш-ажылдын болгаш хей-ниги аждарынын хоочуну Александр Шаалыны «Бердинген ажылым» деп сактышканын парлаан бис.

Чокта ча автор редакцияга келгеш, ол сактышканында кирей барган чамдык негеделерин эгектен. Номчулуктарга солун, өөредилг болуру-биле автөрүнү дилээн өзугаар ол эгелерин пардадыыс.

ЧОРУУДАР ЧОГУНГУР БОЛЗУН

Тыва Республиканын аңгы-аңгы колхозтарына, совхозтарына кады аждалдап чоразаным көдө аждарынын тускай эртемниг кадрларын дап болдун аждарына болгаш эртемниг ханы бердинген, бугурууга эзулук тек-полоттары болуп шыдаар, чон-биле кады аждалдап билер, өзүп олурар кадрларга чоразаным, оларга даянып аждарына, оларны алы-зында барып иделгелг кадрлар кылдыр өстүрүп өөредирин болуп шыдаар шаам-биле деткип, биче-даа болза аргадуржулгазын, уруг-хуунун кирип чоразаным чоразаным чорур-дур мен.

Оларга «Коммунизмче орук» колхозту тудук бригадир чоразан, өзүрүрү Тыва Республиканы алдарлыг малчыны деп хүндүлү атка төлөгү болуп аждалдап чоразан, хоочун малчын Монгуш Калга-оолду, колхоз турда, улуг агрономун аждалдап чоразан, амгы үедө ол-ла «Коммунизмче орук» совхозту директорунда 7 жыл аждар аждалдап чоразан агроном-экономист эртемниг Кечил-оол Шойгарович Донгаакты, Эрза-Барыкты «Болшевик» колхозуна механиктер аждалдап тургаш, «Шекпээр» совхозту директорунда, оон соонда ол-ла районду көдө аждар-ай эргележип даргазына аждалдап чоразан Кара-Сал Мандат-оолду, экономист Салчак Доржу-нуп, улуг зоотехниктеринг солун аждалдап турган Балчыр Борбак-оолду, Елена Ялакова-ны, Виктор Монгушту, зоотехник-бригадирге 25 аждар чыл аждалдап Сарыглар Хирлиг-беини, «Сут-Хөл» совхозту улуг экономист дээди эртемниг экономист Барынама Эргелекчиини дугайында сактышканын бижип турар болганымда, специалист кадрларны бижип кирейбей баар эргем чок деп болдар мен. Харын-даа кады аждалдап чоразан специалисттерини четге бижир болза, оон-даа хей, ады кирейбей барган специалисттерден хомудай бербеини улуу-биле диледим.

Тус-тус колхоз, совхозтарны аңгылап демдөгүн аждарыны аждалдап чораш, боттарыны аждалдап чораш, чоңун мурчунда чедип алган ат-аддар, хүндүлели кызымаккай аждарынын түнели-дир деп үнеледи бербишаан, олар моон-да сонгар рынок экономика-зынын чырык, берге негеделеринг дүүштүр аждалдап шыдаарлар деп чүөгө улуг бузурдели илеретишшаан, чоңунда чолугуп, чоруунар бүдүнгү болурунга изиг күзели илерейледим.

КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ АЖЫЛДАРЫ

Аңкыл-аңкыл чединшикнин болурунга, ам-даа болза чоңун хей-адын көдүрениге тускай эртемниг-биле кады аждалдап билеринден аңгыла, удуругу кижи чызык-хөлүгү, кижизиг болгаш хей-нигики болурунга кониуг хамааржыр деп болдар мен. Бот-тыныгыр уран чүдүгө болгаш спортче база улуг кижизиги салып турган бис. Бичангаш «Коммунизмче орук» колхозту улуг, биче кижилери уран чүдүлү болгаш спортту кадыкчы болгаш аждарга болурунга аждары дээрине ме-дереп билги турганнар. Хойжу бичангаларын малчыларын, ферманын саначыларын, тудукчулар, тус-тус коллективтер концерттерге доктаамал киржил турганын-биле районга болгаш фестивалдарга ула-дарга бири чери ээлеп келген. Уран чүдүгө салым-чааныг бот-тыныгыр артистерин саны чылдан чылче өзүргө өзүп турган. Оларга Монгуш Биче-оол, Байкара Балган, Монгуш Кыдат-оол, Александр Монгуш, Аңчымаа Куулар, Артис-оол Монгуш, Дина Монгуш болгаш оон-даа өскелер хамааржыр, онза шыл-

гаран турганнар. Чон ортузу-га спортту болгаш куш-куд-тураны калбартар, оун сур-таалдар болгаш массалык болдурар талазы-биле аждар-дары Ховалыг Маадыр-оол, Дажы Монгуш, Эрге Монгуш, Сарыглар Шериг-оол, Күдөр-оол Куулар, Монгуш Маадыр-оол, Куулар Даш-оол, Бавыш-тай Монгуш сулар билдинди-биле чорутканыр. «Коммунизмче орук» колхозту тудукчулары бүгү негеделер дүжүп турар спорт шөлдү денир туткаш, оон иштин дол-гандыр дөрт кагы ыштарыг олуртуп тараан. Мурунку кадыны аргы чодурааны аңкыжтарын болгаш хей-биле аждарынын күжү-биле олурткан. Аңаа комсомол комитетини секретары Владимир Иргит, спорт чөвүлелин дар-газы Александр Ооржак эн-не иделкейлиг чорун көргүскен. Ол стадионун аждарынын иштингэ өзүр районуна «Тор-га» колхозту болгаш район төвүндү спортчулары кириш-кен. 64 мөгенин хүрежинге Торгалынын мөгени Майынды Дагаа шүүден, бистин мөгө-вие Саая Кызыл-оол үжүүр-лешкен. Хол бөмбүүнге бол-гаш чадаг чарышка бистин командаларыны бири чери ээлээн. Аңаа бодум база ки-ришкен мен.

Чоңун куш-ажылы шитээн көдүрениге, коллективни өзүгө кижизиндеринг спорт болгаш куш-кудурга болза уран чүдү-лүгү ролду ойнаарын меде-реп билги турган бис. Ол ай-тыгыр Барынама-Хемчик рай-онун ичанын «Болшевик» колхоз боштаар черини, хей-ниги организациаларынын кир-чезингиини түвүнге база тур-ган. Ол ышкаш партия бол-гаш чазакты салып турар сорулгаларын хүн бүрдө оон ортузуна тайылбырлап сур-таалдарын, корум-чурумну тударын, культураны бедиле-рин пазн өзүргө чорудуп келген. Бо аңгыла партком секретарлары турган Самбуу Эрэнчин, Огур Саая, көдө Совет даргазы Севэн Иргит, школа директору М. Чыргал, хөрөжөнчөр чөвүлелин дар-газы А. Кара-Сал, библиотека

эргелекчиин Долама Сарыг-лар, башкы Клара Саая, кий-эмчилери Нона Эртен-Сид, Клим Сайын олар улуг үзү-ү кириштиргенер.

Колхозка уран чүдү өзүгү-ла чоңуну болгус берген. Бот-тыныгыр уран чүдүлүгү ар-тыстарын күжү-биле 1966 жыл-да «Хайыраан ботту», 1967 жылда «Самбажыткы», дара-анга С. Токанын «Боттанган күзелин» белеткеп, оларны Кызыл хоорайга, Барынама-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хем-чик, Улуг-Хем, Огур райо-нарнын төптөриге болгаш көдө суурларына ойнап кү-сеткен бис. Ол чораш, бир үнүшкүдө-ле 2-3 му рубль-ди кирип ал, колхозтун кэс-сазынга орулга кылдыр ду-жаап турган бис. Ундурчү-турган шидеринг код режис-сёру Мюрюэ Хомушкү, кол-кол ролдарына Отчугаш Хо-мушкү, Маадыр-оол Саая, Клара Саая, Зоя Шыдыраа, Дону Саая, Хирлиг Саая, Чаш-оол Куулар, Мижит Саая, Валентина Шаала, Көк-оол Саая, Базыр-оол Саая олар ойнап, боттарынын уран та-лаатын-биле көрүчүлериинг соогурагалы чаалап ал кел-генер.

1970 жылда В. И. Ленинни төрттүгүндөндө бээр 100 чыл болган оюнга турсакаткан комсомолу-анжактарыны кон-санап Саая Маадыр-оолду ундуртууга-биле белеткеп тургускан болгаш Кызыл-те-левизион студияныга би-житкен. Ону Москва дамчы-тыр «Тыванын таланты» деп концерт-биле буту хүрт көр-ген. Ол чорук колхозту бот-тыныгыр артистеринг төгү-зүнге утундурбазы-биле ар-кан.

Уран чүдүгө чоңун масса-лыг киржилгезин чедип алар соруга-биле өз-бүленин от-чүтүп концерттерин график өзүргө база көргүзүп турган бис. Ол чүдө, өз-бүлө ке-жигүнеринин культуразы, аңкыла суудулуу, өөредилге кызымакканын, хей-ниги аждар-ды кижилгезин калдыгыр дээрин чон мурунга көргүс-көн 7-8 номерлиг кэска кон-церт-дир. Оун бистин өз-бү-лө эгелээн. Өмүлүр ээзи

Валентина Балдыргыеванын аңкыл-биле уруларыныс Зина, Саша, Рая, Тола уран чүдүгө салым-чаанын көргүскенер. Бо талазы-биле Отчугаш Хомушкү, Огур, Хирлиг, До-зур Сааяларын, Маадыр-оол Сааянын, Владимир Иргиттин, Кара-Сал Мандат-оолдун, Мюрюэ Хомушкунун, Стай Сааянын болгаш оон-даа өскелерин өз-бүлелери ооназын турганнар. Чон ортузуна ки-жизилде аждарынын база бир яны хейрин болуп өз-бү-ленин отчүтүп концерттерге болуун салган сорулгаларын чедип ал, аңкытыг салдарын недирил, өске черлерге үле-гер болуп, эки түнелдерни көргүскен.

Чоңун культурулук дыштан-ылдазын ыш болгаш аждар-гыг организашан, уран чүдү-гө оларнын массалыг киржил-гезин чедип алыр талазы-биле Чөөн-Хемчикте «Болшевик» совхозтун дирекция чери, партия организацианы, профком, комсомол комитеттерге болгаш хөрөжөнчөр чөвүлели элээн аждарынын кылдыр чо-зруктан. Районга эрпип турган бот-тыныгыр уран чүдүлүгү көрүлдеринге шөмжиленер нити ыргага бези чүгө аждар киржилкелеринг барып, бири болгаш ийги черлерин ээлеп турганнар. Чоңун отчүтүп концерттин неделелин суббота санына эртерини чагыла чедип болдурган. Оун бир дугарын-да-ла Культура бажынынын директору Анатолий Монгушту өз-бүлени эгелеп, шынар-лыг уран-чечен денелге көр-гүзүр талазы-биле тракторист-тер Виктор Кууларын, Олег Кууларын, хойжу Кара-Сал Бумбанын, «волажы Куулар Эрге-оолдун, башкылар Отка-майларын, Марчын-оолдарын, Александр Монгуштун, Доржу Кара-оолдун, Имамал, Даш-оолдун, Сарыглар Дала-роолдун, культура аждарыныс Сединаанын, кадарчы Куулар Сандактын, ферма эргелекчиин Иргит Күдөр-оолду болгаш өскелерин-даа өз-бү-лелери үлегер-чижээ көргүс-көн, өзүлүгү орук айткычлары болуп келгенер.

Александр ШААЛЫ.

ТААРЫМЧАЛЫГ ӨРТЭЭЛ БАЖЫН

Ажылымнын айты-биле чорук чораш, Балгазын суур-нун чорумалдар өртэжизинг бичек бажынына Кызыл баар билет салдып алыры-биле кире бердим. Өртээл бажынын эргелекчиин Татьяна Андреевна Сорокина аждал-дап олур.

Кезек чорумалдар Ильянкадан келгеш, Кызыл баар автобус манап олурарлар. Автобус манап ора, Т. А. Со-рокинанын аңкыл-биле таныйып четтиргиптим. Ук аждарына барык 13 чылдын нурун көрүп турар болду. Ажылынга хамаарылганы, ак сеткилдиг, кызымаккай, негеделиг чоруну-биле аждалдап турар организацианын кежигүнерини, эш-өөрүнү хүндүткелни чедип алган. Чыл санында байырлал хүнеринде суур чыгаргазы, хөрөжөнчөр чөвүлели, аждалдап турар организацианын хүндүлел бижиктер, өртөктөг бараннар-биле шаңнам-калган келген.

Шынап-ла, Татьяна Андреевна ол хүндүткелге, ша-нал-макталга төлөтпег. Өртээл бажынын ишти-дашты арыг-силги, чылгы, чырык. Чорумалдарга автобус ма-наарына таарымчалыг байдалдарын тургузуп турар. Өрт-тээл бажыны аяныг кылдыр деген, шимең каан. Билет садар өртээл ишти тарып каан чектер-биле долган. Билет садар өртээл херек-ле бүгү дериг-херекселдер-биле чепсе-леттинген. Татьяна Андреевна автобус кээрин манап, билет салдып каан, арыг-тыныг олур.

Өртээл бажыны 2 кижи ажаап, карактап турарын чу-гаалады.

Чорумалдар билит алыры-биле бүгү-ле херектиг чүдү-лдерин бижээш, азып каан. Билет салдып келген улус-биле өптүг-эвден чугаалажып билерин кайгадым.

Дайнычы ДАМБА-ХУУРАК.

САДЫГЖЫДАН

Эвтин кожунун Бай-Даг ортумак школазынч тыва дыл болгаш литература баш-кызы Галина Шапаровна Тон-дуп болдун аждарына бер-динген, районун мурнакны башкыларынын санына ки-рил туралаанын бирээш.

Школага өөренип тургаш, би-чи Галина башкы мергежили удеп арын боданып-лаа чораш, Харын салыг аждар-дын болурун күзеп, Кызыл-дын салыг сургудул доос-канын сөөлүндө, төрөэн сууру Бай-Дага куш-ажылы-ны баштайгы бажымын кы-лып, салыгжыдан эгелээн. Үш чыл садыгжылаан сөөлүндө, Галина Шапаровна Кызылдын башкы институтун тыва дыл факультетин дооскаш, ам 24 чыл дургузуда төрөэн школазында тыва дыл башкы-лап аждалдап турар. Институт-ту дооскаш келгирге, оон

● БРАТИСЛАВА. Словакиянын политиктиге амды-ралынга чүдүл болушкунун дугайында ол чүртүгү төп радиога дынагкан. Тус чөп парлагазынын болгаш ра-дио чүдүлүгү база телевиденин-и

БАШКЫ ЧЕТКЕН

душтүгү дериттинген каби-леттерини саныга кирил ту-рар. Бо чылыг ол — доозукчу 11-чи классыг удуругу бажкызы. Галина Шапаровна класс шактавын тыныгыр со-дуд, уткыштарды кылдыр доктаамал өрттөп, чыгында берген. Чокта ча «Тыванын аржаанары» деп 11 класс шактын, көгүгүт үткелдер-дарын болгаш өөреникчелерге аңаага чүдүлгө-сүзүгүдө ки-рип чорударын херек кырында көргүзүп, кижиз-илденгеп уткыштарды эр-тирген. Шак мындай класс шактавын Галина Шапаровна кожунун болгаш республи-канын башкыларына көрүс-көн, арга-дуржулганын непе-репип, чогадыкчы аждалдап турар башкыларын бирээш.

Галина Шапаровна уран чүдүлгө дика суудулу. Ол

Айтырыг — харыы

АЛИМЕНТАП ЧАДААНДА

Сут-Хөл кожундан Марина Кууларынч бижээн чагаанын ТР-нин Чоңунг социал камгалап даяныштын организациа-методиктиг кылдып мындыг харыны берген.

«Ада-нелеринден алимент төлөтпүрү шылдаас апарган-да, назы четпес уруларга тур үенин дузаламык акаашын тыпырарын дугайында» 1989 чылдын январь 25-те үн-ген № 67 ССР-нин Сабаттар Чөвүлелинч доктаалынга дүүштүр назы четпес уруларга дузаламык акаашын да-раазында таварылгаларда:

а) алимент төлөбөрдөн ойталааны, кемниг херек үл-гединикин-биле холбайштыр кеземге хөрөжүнг ойнажып турарында шүүгү черлерини тодаралдыгазы, исетле организацианын доктаалыры өзүгар иштин херектер ор-ганнары исет, дилеп турар үеде, а ол ышкаш төлөкчилер-нин кайдылаа туруп турары билдинмес азы олар ис чок чине бергенде;

б) олардан эң күдүкү хөмөздөлүп алиментизин тыртып ап болуп аждалдап каан шалчы акаашы чокта азы эл-чазар куш-ажыл алан черлеринге кеземге хуусаазын эртерин турар үеде немедде чарылдалар чокта;

в) судтун шиптири-биле социал камгалап талазы-биле төлөвир ашка чокка алимент төлөкчиин албадыгы өмнөдип турар үезинде;

г) алимент төлөкчилери судтун эми экспезиризын эртерин-биле туттуруп хоругдатканда, ол ышкаш суд-тун шиптирин күүсөдиринге боттарындан хамаарылга чок дараа чылдаганнар тургустунуп келгенде, өске-даа бүгү таварылгаларда;

д) суд шиптиринин күүсөдиринг айтырылганын талазы-биле хоюлду-дурм өзүгар ийи таладан дуза көр-гүзүр дугайында Россия-биле керээ чардыман өске кү-рүлдерини девискеринде вындыг кижилер доктаамал чүрттап турар болза, ынчан тыпыср.

Бир эвес төлөкчи тараачын-арат-ажыл-агында аждал-дап турар болза, судтун шиптири-биле доктааткан али-ментин төлөп бээр күлээлгелг.

Каң кадык болуңар

АЛЛЕРГИЯ

Аллергия (эт-кеш кижир, ыкып дичер, хуулар аарыг) кайда-даа иштерегей деп турары ана таварылга эвес. Амгы үедө бо халаттыг аарыгдан миллион-миллион ки-жизилер чыгып аарып турар. Ол хеп-хенертен хензиг-ле чүвөлдү тытып хонуп келер. Дараазында чижекти көрөт. Аңжык кыс алдындагы сарыг өнүгүп бүдүк-биле карактары-нын үстү кыдын чугажак кылдыр бүдүп алыры билек, дооран-на ыкып хузулгап, полиплиникага өмнөдир уждур-га таварылган. Ол чүдөн болуучу дээрге, карак бүдүрү-лүк болуучу бажкы казырктарын-дан кылдыр белеткен болган. А аңжык кыстын организамы бажкы айбаан хүлээш албас болган.

Амдырларга болган база бир таварылганы көрүп көрөзү-нер. Парихажерскеялан (баш таарар чер) кадынын байла-ды хөлөк өзгө хөрөжөн кижизин эмнедегек эскелтеп.

Оон тыныгы дика улуг, арны кызып шыкш, дичтич берген. а бажынын дуктерин чап-ча-ла будааш, дыдырартып, каан. Оун болдурга ол парик-махерскеяга келдеп көн-гө күлөк келген илден. Бичалза-даа баш дыдырарты-рынга водород перексин, лон-дастон деп химиктиг бүдү-мелдерни аждарына аңгыла-нган олур эхенгер эгелээн. Ол оон мурнунда мындай-ла үр эвес үе бурунгар баар аары-нындан үр арааш, нити

ЧАА ЧАЗАК

чыл медээзин өзүгар алырга, Словакиянын коалдикылыг чаа чазак тургустунган. Эвилел-дегиделг чазактын тургус-тунын чүртка диктуурааны тургустунары чылдыр деп,

олярныг картын үрп эгелер болгаш биохимия талазы-биле иделкейлиг шимченгир чүдүлдер-ни кижизин ханыне кириер. Олар капиллярларны улгатырып, тыныш организанын шыганынын чыгарыдырып, нерв системанын хөлүн эртерип хөлдөдирип, думчук, боостза болгаш өске-даа организмдерин дер, сутну ылган үндүрерин улам көвүдөдиртер.

Баштайгы улаада аллергия-дан араан кижини ону херекке ханбас. Ол араан организмге ханбылаан тудум алгелеринг улаа-дараа тытып, ылангыч доктаалар суларан мага-ботту-ур үеде улам баксырдык бол-дур. Оон ажалы элээн хей чылдыр эртен соонда хеп-хө-нертен база илереп болур. Чи-жээлээр, кап-кадык, мөгө-шылээр эр кижиге столбик-ка (тыртар аарыгга) удуур эм сактырып, тарымыкны кылды-рып билек, ол доп-доран мээрар калган. Оон соонда илерээн чүд дээрге, ол мур-нунда азы мунукузу болуп аждалдап турган. Аңаа сыг-кырттыкан эми (саворот-каны) азы ханбылаан кылган болган.

Бистин хүн бүрдө доктаа-мал чүрттап олурар оран-бажыныстын карака көзүл-бөс доозунары аллергия аарынын тытып келерининг база бир чылдагааны болур. Оларнын составы ызы-бур болгаш 75 хуузу бөлөк холак-саалыг; хензиг карака кө-зүлбөс хензиг аматанын чы-гырып, азы ханбылаан кылган болган.

Дичи чүдүлдерин, үнүштөр-нин бөлөктөрү, өске-даа бөл-өк хевирлиг молекулаар кижизин мага-болууче хал-дылап кирген таварылгаларга оларга удуур харыны кылдыр организм аңгыта деп чүдүлү-мтал, бүдүрүп эгелээр. Олар кижизин ызы-бур келгелээ-рынга чыпшылып кадалгаш,

Чамдыкта дичи бойдуksа хандыкшылап кижилер бажынырыга албан хаап турар черлеринге бурзулерин кыры чхлтиг ышкаш чектерин тарып өстүрүп турган болгай. Ол чектеринг бурзулерин оуп, кадып калган соонда, оон хен-зиг тоглангылары агар дам-чыштыр кижизин думчунун иштинге киргеш, аллергияны тывалдырып, доктаамал азыр-тыр алаар. ылангыч удуур өрээлге ындаг чектер тудуп болбас. Дүне кижин удуур чы-дар үеде тыныш организмге аңкыла кудулаар болгаш ындаг байдал аллергияны дарып тывалдырып болур.

Аллергияны тывалдыра-рынын база бир чылдагааны — азырал дичи аматан-чыр диспепсия. ыттар дугайында кургуук болур.

Чангыс черге чүрттап, ол-ла аларны тынып, ол-ла аш-чөмч ижип турза-даа, намы-дык кижилер аллергиядан дүргөп аарынал болур, а өс-делерин чүгө хаалгы шкафа-тыра кадалгаш. Аш-чөмгө шитрустар аймаан, чекте-каты, аждар, дустуг чешнери аждарынын өзөжөдир.

Аллергия аарынын баштай-гы демдектери билдинип ке-лири билек, доп-доран эмчи-ге баар. Улустун хей кезин-ге бо аарыг организмге хан-былап, бедерге бергенде эмчиге келир чорун ону баш удуур эмээринг-даа, тытып кел-ген чылдагаанын тыл эм-недиринг-даа, когун үе эм-незиринг-даа бергелерин таварыштырып турар деп чүвөня утпаза чугула.

В. ПУШКАРЕВ. Медицина эртемнеринин канмалды.

«Домашняя газета» солундан.

ЫРЫ ДЕП ЧҮЛ?

Хүндүлүг номчук! Силернин аранарда ыры, хөгжүмгө сундулдулар хөй дээрзин силернин редакцияга келген чагааларынар херечилеп турар. Ынчанга бөгүндө эгелеп силерге Тыва Республиканын культуразынын алдарлыг ажилдачызы Саая Минмырович Бюрбе ыры болгаш хөгжүм талазы-биле ажык чугааны айда бир каттап кылдыр. Аңаа хоочун композитор хөгжүмү хөй талазы-биле сайгыры, силерге дузаны көргүзөр дээрзинге бүзүреливис. Ажык чугааже музыковедтерин, тускай эртемнигерин, композиторларын, ыры-хөгжүмгө сонуургалдыг бүгү кижилерин чалап тур бис.

Ындыг айтырманы менден улуу бола алгыра бээр. Чоокта чыра «Шын» солунуну куду тура, келдиинге кире бээринге ыры дугайында материал бижирини менээ сүмелди. Ынчанга оңу кысказы-биле тайлбырларын оралдаштын. Ыры дээрге, сеткил эми-дир. Кижиле куларандаа сеткилди чазын ырдатып, өөрээнде база сеткилин сөргөтүп ырдатып. Ол дугайында Саая Майнакты болгаш ам бистин арамыста чок Очур-оол Монгушту «Кижиле хончу» деп өстөрөнгө бижиттигин ырдата бээр. Шаанда шадга бистин ала-егбелеринс ырдар, хөмөйлөө, тоолдаа кижилерине өглеринге чадап экелгеш, аалдын улузу бөлүндүчү кээп, дыңсаарына койчуг ынак турган.

Блаңгыя көлөзү культура бажындарынч бо ажылап кыркылганын күштелдирери күзөнгү. Ол талазы-биле кызыгаар ыра районнарда сургажыл үнгөн улустун ырларынын непередикчилерин, хоочун ыраажыларын манаа адаары артык эвес: Бай-Тайгадан Николай Ойзел-оол, Мөнгүн-Тайгадан Хертек Мыйзон, Өвүрдөн Денизмаа Түлүш, Эринден Клара Шоожун болгаш эскелеринда хөйүн адап болур.

Анык-өскөн ортузунда алым-чаанын кижилер чок деп болбас. Оларынч чогаалдык өзүлдегине районнарда дуугаларын уран чүдү шокчалары үлүг салдырт.

1920 чылдардан соңгаар реде-реде (партия, комсомол, Ленин, Сталин, дугайында) ыраар непереп улустун ырларынын үнүзү кудулап, ыраарында кокамжыктарын, тоолуларын «эргинин артышкын» деп хоруп-даа турган болду ийин. Ынчалза-даа ныч чогаалчылары тыттып, 30-40 чылдарда төрөн чурт, эрге-шөлөз, ынактык дугайында чаа, чараш ыраар, күштүг чалгы болуп, чон ортузунда хөрлөз деп койчуг дүргө тарай турган. Оларга, В. Көк-оолдун «Тыва чуртум», А. Лаптановтун «Куда ырым», А. Чыргал-оолдун «Браажык кыс», Р. Келдибиновтун «Сөзүм утпа!» дээр чижектер база өске-даа авторлардын ырадыры кестүп келген.

1959 чылда Тывага ыраажылар динитиле тургустунган (даргазы бо чүдүлүг автору) соонда, ниятинин ыры бөлүмнөри район бүрүзүнге, кодох, совхозтарга, үлүг-үлүг коллективтерге 50-60, хөрүндө чүс ажык кижилер чыгып, хөй үнгө күөстөгөн ыраар чон үлүг сонуургалдык биле диниле. культураның одаларына массалык-биле кээп дыңсатып турган. 1980 чылдар 85 чылга чедир Кызыл хоорайга чыгып болган, чылдарна май айда болуп эрттип турган ыры байырлардын чон утпаан боор. Театр мурнунда шөлөт өнө ажык коллективтерден мүн ажык кижилер чыгып келген. Кижилер чыгып келгенде, реде-реде келер сур-куштүг, ляркыг, каттырчыг-даа ыраарлардын шөлү-долуу чыгып чон бүт кынына тура диниле, сагыш-сеткилин чазып, өөрүп-чөгитогени илередиш чарап турган.

1985 чылда республиканын ыраажылар динитиленин баштаар черинин үлдүктүзү чалаашкан соонда ыры байырлары болбастаан, ыры бөлүмнөри чоорту дүшкүлөп, ниятелидин үлдүктүзүңа чаа кирген дарга киргеш ажык башкарып билбеске, шаттыг ажилдачылары ажыл кылбаска, акша-көпөкти кым бээрди, агар санга турган акшазы төнөргө, мурнунда турган дарганын садып кааны катталар херекеси эл-сенти дегерезин садып чыкпеш, бажындарыңа тарай кылашпашы берген сургалгы. Ам хос бажыны кеңгейип артып калган турарын көргөш, баарым ажырыдыр. Чүге десе, ол бажынын 1960 чылда мен Сагайттар чөвүлдегинин даргазы турган А. М. Чымбанын кулаан амыраттайын, хүнүң чыгыры кирип тургаш, хостаткан, септеп дериткеш, албан чери кылдып, ол организацианын тургүзүт үндөлдөөсү кижилер болганында, харадаас артам чок.

АДЫГГА ДӨМЕЙЛЭЭН

Шадга, тыва улуска боттарынын чингине алын фамилия кылгаш, оон орнуңа орус ат «Ышпыр» бижип берип турган өзү чүвен иргин. Мээн калган чөстөм хөжүмүнү чугаалап ооруну бо: «Ынчалза-даа, клуб, сургуулдуг кола-суур кайда дээр сен, Селип. Бир хүн кезек даргалар бистин чайла-выска келгеш, кожа аалдар-ны база дегере ишкээр шыкка чыгыпкан, мындыг. «Сагыл четтирип», орус ат-башка чердеринес ол динити. Менээ сүмелээр аттарынч чангыс-даа сеткилимге таарышпаш, мындыг. Чөпшөшөлөшүмнү илереткеш, чаныыста арнгеш базып кирдим. Бир үлүг дарга соомдап «Кы медаль» дээн ышкаш-ла болчук...

Шадга, тыва улуска боттарынын чингине алын фамилия кылгаш, оон орнуңа орус ат «Ышпыр» бижип берип турган өзү чүвен иргин. Мээн калган чөстөм хөжүмүнү чугаалап ооруну бо: «Ынчалза-даа, клуб, сургуулдуг кола-суур кайда дээр сен, Селип. Бир хүн кезек даргалар бистин чайла-выска келгеш, кожа аалдар-ны база дегере ишкээр шыкка чыгыпкан, мындыг. «Сагыл четтирип», орус ат-башка чердеринес ол динити. Менээ сүмелээр аттарынч чангыс-даа сеткилимге таарышпаш, мындыг. Чөпшөшөлөшүмнү илереткеш, чаныыста арнгеш базып кирдим. Бир үлүг дарга соомдап «Кы медаль» дээн ышкаш-ла болчук...

Шадга, тыва улуска боттарынын чингине алын фамилия кылгаш, оон орнуңа орус ат «Ышпыр» бижип берип турган өзү чүвен иргин. Мээн калган чөстөм хөжүмүнү чугаалап ооруну бо: «Ынчалза-даа, клуб, сургуулдуг кола-суур кайда дээр сен, Селип. Бир хүн кезек даргалар бистин чайла-выска келгеш, кожа аалдар-ны база дегере ишкээр шыкка чыгыпкан, мындыг. «Сагыл четтирип», орус ат-башка чердеринес ол динити. Менээ сүмелээр аттарынч чангыс-даа сеткилимге таарышпаш, мындыг. Чөпшөшөлөшүмнү илереткеш, чаныыста арнгеш базып кирдим. Бир үлүг дарга соомдап «Кы медаль» дээн ышкаш-ла болчук...

Шадга, тыва улуска боттарынын чингине алын фамилия кылгаш, оон орнуңа орус ат «Ышпыр» бижип берип турган өзү чүвен иргин. Мээн калган чөстөм хөжүмүнү чугаалап ооруну бо: «Ынчалза-даа, клуб, сургуулдуг кола-суур кайда дээр сен, Селип. Бир хүн кезек даргалар бистин чайла-выска келгеш, кожа аалдар-ны база дегере ишкээр шыкка чыгыпкан, мындыг. «Сагыл четтирип», орус ат-башка чердеринес ол динити. Менээ сүмелээр аттарынч чангыс-даа сеткилимге таарышпаш, мындыг. Чөпшөшөлөшүмнү илереткеш, чаныыста арнгеш базып кирдим. Бир үлүг дарга соомдап «Кы медаль» дээн ышкаш-ла болчук...

Константин Телгеревич КУНДУП

Республиканын нийтиел-политиктиг «Шын» солуну, Тываның журналистеринин чогаалдык организацианың аар чидиритге таварышкан. Солунуңу хоочуну, Тыва Республиканың Журналистер эвилелинин эң баштай, гы кижигүненин бирээзи, Ала-чуртун Улуг дайынын чылдарында күш-ажыл фронтунуңу киржикчи Константин Телгеревич Кундуп аар болгаш үр араанын чөсүлүнде 81 харынында 1994 чылдың март 27-де мезгил.

К. Т. Кундуп 1913 чылдың март 15-те Улуг-Хем коожунуңу Барыкка яды аратып өг-бүлөзине төртүтүнгөн. Өөрелинге сундулуг, амырларга өөрүшкүлүг арат олгу 30 чылдар эгезинде КУТВ-ту — Чөң түктүң ажылыч чоңунуң Коммунисттик университетин Москвага чединишкенин өөренип дооскаш, бодунуң күш-ажылыч оорун Тываның Аныктык эвилелинин (ТАРЭН) Тал Комитетинге эгелээ. Тываның Пионер төп бюрозунуң даргазына элээн хөй чылдар дүргүзүндө ажылдаан.

Константин Телгеревич 1945 чылдан бээр журналистици ажыл-чөвүлдүгө буреп иштөөсү. «Шын» солунга элээн каш чылдар дүргүзүндө килди эгелекчилик келген. а 1951-1952 чылдарда «Ленинчи орук» солунун харыскалгалыг редакцияга ажылдап. Дараазында чылгаала «Шын» солунунуң литератүра ажыл-чөвүлдүгө буреп иштөөсү. «Шын» солунга элээн каш чылдар дүргүзүндө килди эгелекчилик келген. а 1951-1952 чылдарда «Ленинчи орук» солунун харыскалгалыг редакцияга ажылдап. Дараазында чылгаала «Шын» солунунуң литератүра ажыл-чөвүлдүгө буреп иштөөсү.

ЧАРЛАЛДАР

Кызылдың хлеб комбинаты тус-тус районнар чагыралары-биле дорт харылзаалыг кады ажилдажылганы чорударын шийтпир.

Боттарынын ажаап алган болгаш шыгжамырында чыдар таразын база далганын Кызылдың далган-тараа дээрбелээр комбинатына экепе дужаарын дилеп турар. Дужаган тараанын өртээ кылдыр Кызылдың хлеб комбинатынын кондитер кылыгларын (пряник, баранка, кукүруза палочкалар, печенье аймаан) бээр.

Совхозтар, колхозтар болгаш арат ажыл-агыйлар бо кийгырыгга идепкейлиг харыны бээрине Кызылдың хлеб комбинаты илепег турар. Комбинаттын адреси: Кызыл хоорай, Калинин кудумчүзүндө № 124 бажын.

Ветсанутильзавод — эргиле, эт-сөөктөн далган кылар завод—ажыл-агыйлардан болгаш хуи кижилерден өлгөн мал сектерин дараазында өртектер-биле хүлээп ап турар: — сойдунмаан мал сегин 1 килограммнын өртээ 15 рубль; — союп каан мал сегинин (ишти-хыры-биле кад) 1 килограммнын өртээ 30 рубль; — темге ажылгап болбас эттин 1 килограммнын — 40 рубль; — сөөктү 1 килограммны 15 рубльге хүлээп алыр. Хүлээп алыр шактары — хүнүнүн-не, улуг-хунден ангыла, 8 шактан 20 шакка чедир.

ӨННУГ ЧУРУКТАРНЫ БАЗА КЫЛЫП БЭЭР
Өннуг болгаш кара-ак өннуг чуруктарын, турсаалдыг фотокемиканы кылды бээр фотография чери Кызыл хоорайын Ленин кудумчүзүндө № 42 бажында ажылдап турар.

КИНО
МАРТ 29-ТА
«НАИВАЛ»: «Нью-Йоркта тасан чолаачызы (Италия) 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.00. ВИ-ДЕОЗАЛ»: «Ашы сургалыш» 9.30, 13.30, 17.30. «Согушчу таварыштырар» 11.30.

«КАА-ХЕМ»: «Араатан» (2 сериялыг. АКШ) 14.00, 16.00, 18.00 шактарда.
«ОТЧУГАШ»: «Джованни, Чполино болгаш алдын чүг» 9.30. «Бистин мээмүзүгүс» (2 сериялыг. Индия) 10.50, 13.50, 17.10 шактарда.

АГААР
Бөгүн республикага көжүп турар булуттарылг, чамдык черлерге өл хар чаар. Соңу-барынын чүктөн хаттын күжү 9-14 метр чедер. Хүндүс агаарнын темпери-ратуразы 4-9 градус чылыг, дүне 0-5, чамдык ко-жунуңураа 10 градус чедир соор.

Кызылга онза өскерлишчин чок агаар болур. Хаттын күжү 9-14 метр чедер. Хүндүс 6-8 градус чылыг, дүне 1-3 градус өск болур. Ушкү хөвирин агары, чамдык кошок кижилерге эмчиин хайгааралы херек хүн.

(Солунуң дараазында номери март 31-де үнер).
«Шын» солунунуң хоочуну, Тыва Республиканың Журналистер эвилелинч кижигүнү, дайын чылдарында күш-ажыл фронтунуңу киржикчи Константин Телгеревич КУНДУПУҢ аар болгаш үр араанын чөсүлүнде 81 харынында 1994 чылдың март 27-де мезгил. «Шын» солунуңуң коллективин болгаш республиканың Журналистер эвилелинч баштаар чери дыңсатышпаш, оон өг-бүлөзине, төрө-леринге, чок кижилерине ханы кажыдалды илгерилеп тур.

АГААР САНЫ: «Тыва соңбанк» № 363505.
Тыва Республиканың Парладалга болгаш информация министрствозунуң типиграфинистер, Кызыл, Шеткинги болгаш Кравченко кудумчүзү, бажың № 1.

Шыдыраачының саналы

МЫНДЫГ БОЛЗА КАНДЫГЫЛ?

«Шын» солунга Саая Болат-оолдун «Ийн бодал» деп чүүлүн номчааш, автор хөй-шыдыраачы сайзырадырыга хамаарыштыр чугула айтыртыны көдүрүп турар кижилер деп бидим. Автору дегинишаан, бодадарыны бижип көрөй.

ЧАРЛАЛ ДУГАЙЫНДА

Кандыг-даа маргылдаан организастаарла баштай чарлап херек болбай, Амгырлар берге-даа болза, маргылдаалар бола эрттип турарын солундан номчуп, радионан дыңнап, телдөөрлөрдө көрүп тур бис. Ол эки-дир, Ынчалза-даа чарлап оздап, азы дүвүлдөш-биле маргылдаа бөдүрүзүңе астынч турарын эскерип тур мен. Баян-Кол суурунун туган чемпионун илередиштин маргылдааныңа бир хүн оздап четкеш, чангыс хүн 10 кижиле ойнаар ужурга таварышпаш. Бир эвес чарлады өйүңде кылган болза, ындыг чүве болбас ийик. Черде ынчаш, суурларга-даа болур маргылдаалары баш үдүр солуннарга чарлаар болза эки шыкшар. Чарлады номчааш, аалчылар база-чөдө бээр болгай. Ол чорук анык шыдыраачыларын мергежди белидеринге дык ажыктыг. Бо чыдын үш суур маргылдааларына киришкеш, өске-даа черлерде чарлап «аскап» турар-дыр деп түтнелге келдим. Хүмүлдү шыдыраачылар маргылдаа эрттиредер чарлады баш үдүр дыңсатынар.

Анык шыдыраачыларны белеткээр
Сактырга, республикада хөй-шыдыраа дык-да сайзырап турар шыкшар. Херек кырында анык шыдыраачылар белеткел келээде кошокка. Көей дайынын киржикчи Бай-Кара Биче-оолга турсаактаан маргылдаа Баян-Кол школасында 3 өрөнч киришкеш, сан ап шыдырай чөвү барылар. Мындаг чижекти ам-да кирип болур. Шыдыраа оюнун сайзырадыр дие чуну кылдык?

Бирөө, шыдыраачы шкылаан эгелеп өөрелиге програм-мазынга кирип, оңу сайзырадыр.
Ийнс, уругларны шыдыраага хандыкшыдыр болу-рун ажалыңа бердинге тренери бижылаары, Тренер Н. П. Шингирин чижекке кирип болур. Бо тренер дык хөй шкылаачыларны шыдырааже хандыкшыдыр, шыраак шыдыраачыларны белеткеш. Республикка чемпионун 15 харлыг А. Дамбиевичин шыдырааже ооруп оон бөлүмүнүн эгелээ болгай.
Уште, көдөз суурларга шыдыраа күлүн ажылып ап болур-дур. Берге чүве — шыдыраа ойнаар чер чогуңда. Баян-Колга ий маргылдаанын ий ангы черге эрттиреливис. Декабрь айда бүхталтерлер өөрелинге ойнадывис. Февральда — МТМ-нин тайны өөрелинге эрттиреливис. Шыдыраа оюнун сайзырадыр дие, квартал айы-биле планын тургустуш, маргылдаалар организастаар болза, аныктар чүге «чирик» дугаар эвес, а харын эки ойнап өөрени бээр, хандыкшыр апаар.

МАРГЫЛДАГА ШИЛИГЕ
Баштайгы шилиге суурларга эртер. Тилекки болу-рун коожунуңун төвүңге барып ойнаар. Коожунуңа шыдыраа өөрүнчүг болган.
Ынчалза-даа хомуданчг ий-чангыс четпестерин чугаалаас, бижнэс арга чок. Бо улуг конкурсу баш бурун-гаар билдинир турган. Солунда-а илередиңи оралаштын. Мындаг улуг республика чер-теги конкурсу бистин Тывага бир дугаар эрттип турары койчу оңзагай болушун деп санаар кижилер-дир. Чүге дээрге аңаа шүштү коожуннар-дан база Кызыл хоорайдан тилекчилерин база эселер-ниң кижилеп келгени, ол мөөрейин канчаар-да аажок оңзагай солун болуру көрүкчүлөрүн эгезинден тура хаара туткан болуп турар.
Бо болган конкурсу кым-ниң-даа тилээни, кымга-даа көрүкчүлөргө-даа, киржикчилерге-даа улуг хомудал бол-дубан боор деп болзаар мен. Чүге дээрге шүштүңа илер-кадынар-даа, эсерелдинг эне-авадар-даа шүштүңа эки бел-деткенге, шүштүңа тилекчи атка төлөтүп болганы кымга-даа өөрүнчүг болган.
Ынчалза-даа хомуданчг ий-чангыс четпестерин чугаалаас, бижнэс арга чок. Бо улуг конкурсу баш бурун-гаар билдинир турган. Солунда-а илередиңи оралаштын. Мындаг улуг республика чер-теги конкурсу бистин Тывага бир дугаар эрттип турары койчу оңзагай болушун деп санаар кижилер-дир. Чүге дээрге аңаа шүштү коожуннар-дан база Кызыл хоорайдан тилекчилерин база эселер-ниң кижилеп келгени, ол мөөрейин канчаар-да аажок оңзагай солун болуру көрүкчүлөрүн эгезинден тура хаара туткан болуп турар.
Бо болган конкурсу кым-ниң-даа тилээни, кымга-даа көрүкчүлөргө-даа, киржикчилерге-даа улуг хомудал бол-дубан боор деп болзаар мен. Чүге дээрге шүштүңа илер-кадынар-даа, эсерелдинг эне-авадар-даа шүштүңа эки бел-деткенге, шүштүңа тилекчи атка төлөтүп болганы кымга-даа өөрүнчүг болган.

МАРГЫЛДААГА ШИЛИГЕ
Баштайгы шилиге суурларга эртер. Тилекки болу-рун коожунуңун төвүңге барып ойнаар. Коожунуңа шыдыраа өөрүнчүг болган.
Ынчалза-даа хомуданчг ий-чангыс четпестерин чугаалаас, бижнэс арга чок. Бо улуг конкурсу баш бурун-гаар билдинир турган. Солунда-а илередиңи оралаштын. Мындаг улуг республика чер-теги конкурсу бистин Тывага бир дугаар эрттип турары койчу оңзагай болушун деп санаар кижилер-дир. Чүге дээрге аңаа шүштү коожуннар-дан база Кызыл хоорайдан тилекчилерин база эселер-ниң кижилеп келгени, ол мөөрейин канчаар-да аажок оңзагай солун болуру көрүкчүлөрүн эгезинден тура хаара туткан болуп турар.
Бо болган конкурсу кым-ниң-даа тилээни, кымга-даа көрүкчүлөргө-даа, киржикчилерге-даа улуг хомудал бол-дубан боор деп болзаар мен. Чүге дээрге шүштүңа илер-кадынар-даа, эсерелдинг эне-авадар-даа шүштүңа эки бел-деткенге, шүштүңа тилекчи атка төлөтүп болганы кымга-даа өөрүнчүг болган.

Көрүлдө соонда бодал ОНЗАГАЙ БОЛБАДАЫ

Чоокта чаа болуп эрткен «Иенин онзагай баш чаражы» деп конкурсу хамаарыштыр бодунун бодалдарыны база ол шыкшар кандыг-кандыг чер-тер-честерин (мээн хуум-да) илередиңи оралаштын. Мындаг улуг республика чер-теги конкурсу бистин Тывага бир дугаар эрттип турары койчу оңзагай болушун деп санаар кижилер-дир. Чүге дээрге аңаа шүштү коожуннар-дан база Кызыл хоорайдан тилекчилерин база эселер-ниң кижилеп келгени, ол мөөрейин канчаар-да аажок оңзагай солун болуру көрүкчүлөрүн эгезинден тура хаара туткан болуп турар.
Бо болган конкурсу кым-ниң-даа тилээни, кымга-даа көрүкчүлөргө-даа, киржикчилерге-даа улуг хомудал бол-дубан боор деп болзаар мен. Чүге дээрге шүштүңа илер-кадынар-даа, эсерелдинг эне-авадар-даа шүштүңа эки бел-деткенге, шүштүңа тилекчи атка төлөтүп болганы кымга-даа өөрүнчүг болган.

Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчүзү 100. Индекс 667000.
РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. Базыр (кол редак-торунч оралакчызы), А. Б. Монгуш, М. Д. Оюн (харыскал-галыг секретары), М. М. Саая (кол редакторунч оралакчызы), В. М. Сат, Н. С. Эрген.
РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 3-43-34; келген кижилер хүлээп алыр чер — 3-34-26; кол редакторунч оралакчылары — 3-33-91; — 3-34-17; харыскалгалыг секретары — 3-34-92; оралакчы-лары 8-45-93.

Түргүткүчүлөрү ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗАА БОЛГаш «ШЫН» СОЛУНУҢ РЕДАКЦИЯ КОЛЛЕКТИВИ
Кол редактор В. Ф. ЧАДАМБА.
Солунуңа 5 каттап үнер. Хемчээди 2 пардалга амазм.

Амыдыралдан эскериглер

АДЫГГА ДӨМЕЙЛЭЭН

Шадга, тыва улуска боттарынын чингине алын фамилия кылгаш, оон орнуңа орус ат «Ышпыр» бижип берип турган өзү чүвен иргин. Мээн калган чөстөм хөжүмүнү чугаалап ооруну бо: «Ынчалза-даа, клуб, сургуулдуг кола-суур кайда дээр сен, Селип. Бир хүн кезек даргалар бистин чайла-выска келгеш, кожа аалдар-ны база дегере ишкээр шыкка чыгыпкан, мындыг. «Сагыл четтирип», орус ат-башка чердеринес ол динити. Менээ сүмелээр аттарынч чангыс-даа сеткилимге таарышпаш, мындыг. Чөпшөшөлөшүмнү илереткеш, чаныыста арнгеш базып кирдим. Бир үлүг дарга соомдап «Кы медаль» дээн ышкаш-ла болчук...

АДЫМ — АПТАРАДА

1950 чылдарда уези. Чон демги-ле орус аттарже массалык-биле шилчиишашаа турган: Степан Сары-оол, Максим Музык Олег Сувакпир, Борис Балы-Сагаан... Вагай чүве, хөй кижилерге үк аттарын оларын күзелин барымаала дайып «харап чокка» үлөп берип турган. Кайы-даа чонга үжүк-бижикти үлүс сөнгөн болганында, бирде бир чамдык улуска фамилия-да таварышпаш. Жуков, Ка-заков, Булгаков лээн шыкшар. Оон чөстөм, мээн бидимиз бөзүн ийи Сталин турган: Ста-лин Сары-оол, Тулун Сталин. Тагтыла ол үдө Улуг-Хем. Чон Эжиги дөвкээзиринге шапкычылар хап келири билек-ле. пенсионер-лерге алыр үжүдүлү хүнүн барымаалап үлөп бээр. Чамдык акша харылза салбы-рына өй-шандга кирбей баа-рылган пенсия алыр саадай бээр таварышпаш бар.
Харылза салбырыга ак-шанын озадал көри харыл-за ажилдачыларынын бу-рууз эвес. Харылза салбы-рын эргелекчиш Мартия Донгак, почтачылар Тамара Базыр-Салы, Анябай Чүл-дүн деминг ажалдап турар-лар. Хостүгү эезинде кым солун номчаксаас боор. Үе жеже-ла берге бол, суурда харыл-за ажилдачылары чонга шынын бараан болчу дээш хире-шаа-биле ажилдап ту-варлар. Суурда чамдык өг-бүлөдөр колдуңда 2-3 чагы-далгалыг. Чурттакчылар чаа солуннарны 2 хонга-ла ап турары харылза ажилдак-чыларынын эки ажылынын түнели.

ПОЧТА ЧЕДИРИЛГЕЗИ

Ак-Турт Чаа-Хөл районда хөй чурттакчылар суур. Чаа-Хөл хеминин үнүн дугаар шөйлөтүп суур болгай. Суур-ун эң остүк талазында чурт-талга бажындары Кара-Дү-рүк деп билек дагы эрте берген. 416 өг-бүлө суурда чурттал оор. Суурда харыл-за салбырынч ажилдак-чылары пенсия, дүзаламчы акшаны айткан үезинде элери-нин бээр дээш хемчегерия ап чоордун турар. Почта салбырына пенсия акшазы келири билек-ле. пенсионер-лерге алыр үжүдүлү хүнүн барымаалап үлөп бээр. Чамдык акша харылза салбы-рына өй-шандга кирбей баа-рылган пенсия алыр саадай бээр таварышпаш бар.
Харылза салбырыга ак-шанын озадал көри харыл-за ажилдачыларынын бу-рууз эвес. Харылза салбы-рын эргелекчиш Мартия Донгак, почтачылар Тамара Базыр-Салы, Анябай Чүл-дүн деминг ажалдап турар-лар. Хостүгү эезинде кым солун номчаксаас боор. Үе жеже-ла берге бол, суурда харыл-за ажилдак-чылары чонга шынын бараан болчу дээш хире-шаа-биле ажилдап ту-варлар. Суурда чамдык өг-бүлөдөр колдуңда 2-3 чагы-далгалыг. Чурттакчылар чаа солуннарны 2 хонга-ла ап турары харылза ажилдак-чыларынын эки ажылынын түнели.

Кызыл-оол КОМБУ.
дең, башкылардан, эмчилер-ден азы өске-даа мер-гежилдин кижилерин шил-дип тургаш, оларга эрттиресе, Чүге дээрге чоңу хаара тулуттар, аас-дылга алысас улус хөй деп болзаар мен, организациа бүрүзү кон-курс, оюн-тоглаа дээш чүңү-дэа эрттирин турар болгай. Ону эрттирин-биле артистер чалап турбас-ла болгай, бот-тарынын аразында улусту шилди алыр. Мону черде өөренип көөр болза эки — деп болзаар мен.

Ради ООРЖАК.
Кызылдың политехниктиг институтунуң студенти.
«Байыр чедирип тур дис!»
Эргин ынак угбавыс, дунмавыс. 28-уусе Валентина Кыргыснова Назын 1994 чылдың март 29-те 40 харлаан. Ол Эраан суурда чурттап, өөрелиге килдиңизине ажилдап турар. Төрүттүңүн хүн-биле холбаштыр аңаа чуректин, ханызындап изиг байыры чедирип, бижык калдыкшы-ды, аас-кекенин, ажыл-ижинге чединишнерин күзедиш.

Авазы, угбазы, акызы, дунмалары.
Кылдистер: нинител амгыралы — 3-34-19; 3-34-93; үлдүрү — 3-34-49; 3-36-73; көзөз ажил-агы — 3-41-16; культура, үдөөрөлдөгүн болгаш чогаал — 3-39-15; мөдөөл